

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ภัยพิบัติจากธรรมชาติที่เกิดขึ้นแต่ละปีทั่วโลก มีผู้เสียชีวิตอย่างมากมาย ความเสียหายทางด้านทรัพย์สินต่างๆ อย่างมหาศาลต่างๆ ที่วิทยาการสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันได้เจริญก้าวหน้าไปไกลมากแล้ว แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถเอาชนะธรรมชาติได้และมักเชื่อกันว่า “ภัยธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน” ในขณะที่มนุษย์ ไม่อาจยับยั้งภัยพิบัติได้ แต่สิ่งที่เราสามารถกระทำได้คือการบรรเทาความสูญเสียให้น้อยที่สุด การเข้าไปช่วยเหลืออย่างทันทั่วถึงรวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ชาญฉลาด ซึ่งจะต้องอาศัยการพยากรณ์ที่แม่นยำ การเตือนภัยที่มีประสิทธิภาพ มาตรการป้องกันและการเตรียมพร้อมของชุมชนที่เหมาะสม และการได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ดูเหมือนว่าในศตวรรษนี้ปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติเกิดบ่อยครั้งขึ้น การปลุกกระดมให้สังคมตระหนักถึงภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งจำเป็น ภัยธรรมชาติเมื่อเกิดขึ้นแล้วได้สร้างความสูญเสียทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนของประเทศเป็นอันมาก จึงสมควรที่นักวิชาการทั้งหลายร่วมมือกันช่วยเหลือในการหาความรู้และระดมความคิดเพื่อวางแผนป้องกันแก้ไขและหลีกเลี่ยงภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตให้ได้รับผลกระทบน้อยลง (สัทธศักดิ์ เท่าธูรี.2546 :34)

สำหรับภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และก่อให้เกิดความเสียหายมากและบ่อยครั้งที่สุด ได้แก่ อุทกภัย วาตภัย ฝนแล้ง และดินถล่ม ตามลำดับ ซึ่งในห้วงเวลาที่ผ่านมามีประเทศไทยประสบกับปัญหาอุทกภัยเป็นประจำและเกิดขึ้นทุกปี นับเป็นภัยพิบัติที่ก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่ประเทศมากที่สุด โดยมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของร่องความกดอากาศต่ำกำลังแรงพาดผ่านภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดปกคลุมทะเลอันดามันและอ่าวไทย ทำให้ฝนตกหนักและเกิดน้ำท่วมในหลายจังหวัด ประชาชนได้รับความเดือดร้อน สิ่งสาธารณประโยชน์และทรัพย์สินของประชาชนได้รับความเสียหาย และในระยะหลังปัญหาอุทกภัยเริ่มมีความรุนแรงมากขึ้น มีมูลค่าความเสียหายสูงมากขึ้น (แผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. 2553-2557.2557:24)

ปัญหาเรื่องอุทกภัยนั้นมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในภาวะปัจจุบันที่สภาพป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นอันมาก ในระยะไม่กี่ปีมานี้ข่าวการเกิดน้ำท่วมและโคลนถล่มไหลบ่าเข้าท่วมไร่นา บ้านเรือน ทำลายทรัพย์สิน ชีวิตสัตว์และมนุษย์อยู่เสมอ ทำให้ทรัพย์สินของประเทศต้องสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เป็นการกระทบกระเทือนต่อภาวะทางเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ทั้งภาครัฐและเอกชน ระดมความช่วยเหลือทั้งในด้านเงินสงเคราะห์ เงินทุนประกอบอาชีพ การก่อสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราว การส่งเสริมอาชีพ และการบำรุงรักษาซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภคให้กับผู้ประสบภัย ซึ่งสามารถบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนได้ในระดับหนึ่ง แต่สาเหตุที่ทำให้ปัญหาอุทกภัยมีความรุนแรงมากกว่าที่ควร ก็คือ ภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่ ขาดมาตรการการป้องกันเหตุฉุกเฉินต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น อคติภัย อุทกภัย วัตภัย รวมถึงการให้ความรู้ในการเตรียมการป้องกันอย่างเพียงพอ ประกอบกับประชาชนที่ขาดความตระหนักถึงความสำคัญ ของการพิทักษ์ดูแลชีวิตและทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อมของตนเอง (ชาติ เบญจวงศ์.2546:28)

สำหรับอุทกภัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ราบลอนคลื่น ไม่มีภูเขา ลาดจากทิศตะวันตกและทิศเหนือลงไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ ระดับความสูงระหว่าง 130-230 เมตร อยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำมูล ซึ่งมีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำสำคัญไหลจากทิศตะวันตกอำเภอโกสุมพิสัย ผ่านอำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมืองและไหลไปทางทิศตะวันออกเข้าจังหวัดร้อยเอ็ด และมีลำน้ำที่สำคัญอีก คือ ลำพังซูล ไหลผ่านกิ่งอำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอบรบือ อำเภอนาเชือก และอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ลำเตา ไหลผ่านอำเภอนาหว้า อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ลำเสียว มีจุดกำเนิดที่หนองบ่อ อำเภอบรบือ ไหลผ่านอำเภอนาหว้า อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ลำเสียว มีจุดกำเนิดที่หนองบ่อ อำเภอบรบือ ไหลผ่านอำเภอนาหว้า อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเมืองมหาสารคามลงสู่แม่น้ำชีที่บ้านท่าตูม นอกจากนี้ยังมีหนอง บึง ลำห้วยและกุดตามธรรมชาติในท้องที่อำเภอต่างๆ จำนวนมาก เช่น แก่งเลิงจาน อำเภอเมืองมหาสารคาม บึงกุย บึงบอน อำเภอโกสุมพิสัย หนองบัว อำเภอกันทรวิชัย หนองบ่อ อำเภอบรบือ ห้วยค้อ อำเภอนาเชือก หนองแสง อำเภอนาหว้า เป็นต้น การเกิดภาวะน้ำท่วมในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน สาเหตุเนื่องมาจากอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และความกดอากาศต่ำและลมพายุที่พัดผ่านพื้นที่ทำให้เกิดฝนตกหนัก ทำให้ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำสูงขึ้น อาจเกิดการไหลล้นเข้า

ท่วมพื้นที่ และความรุนแรงจะเพิ่มมากขึ้นถ้าระดับน้ำในแม่น้ำชีหนุนสูงเพราะจะทำให้การระบายน้ำไม่สะดวก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของจังหวัดมหาสารคาม และสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนอย่างยิ่ง (โครงการศึกษาวางแผนหลัก ศึกษาความเหมาะสมและออกแบบระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนจังหวัดมหาสารคาม. 2553 :16)

จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทั้งหมด 13 อำเภอ 123 ตำบล 1,804 หมู่บ้าน ประชากร 955,644 คน มีพื้นที่ทั้งหมด 3,307,302 ไร่ มีพื้นที่เสี่ยงภัยต่อการถูกน้ำท่วม 4 อำเภอ 26 ตำบล 186 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 10.31 ของพื้นที่ทั้งหมด คือ อำเภอโกสุมพิสัย จำนวน 11 ตำบล 102 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 44.15 ของพื้นที่ อำเภอเชียงยืน จำนวน 5 ตำบล 26 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 22.41 อำเภอกันทรวิชัย จำนวน 4 ตำบล 28 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 15.30 ของพื้นที่ และอำเภอเมืองมหาสารคาม จำนวน 6 ตำบล 30 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 16.21 ของพื้นที่ (ข้อมูลพื้นที่เสี่ยงอุทกภัย และโคลนถล่ม ปี 2554 กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.2554:7)

อำเภอโกสุมพิสัย ถือเป็นพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยมากที่สุด และมีพื้นที่กว้างที่สุดของจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประสบกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำและเริ่มมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยถึงภัยพิบัติที่เกิดจากอุทกภัยเป็นอย่างไร โดยมุ่งเน้นศึกษาถึงการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยเพื่อบรรเทาความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเกิดอุทกภัยครั้งใหม่ของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัย และการให้ความช่วยเหลือภายหลังจากการเกิดอุทกภัยจากภาครัฐและเอกชน รวมถึงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องในการป้องกันภัยจากอุทกภัย อันเป็นประโยชน์ในทางวิชาการการวางแผนในการป้องกันภัยและลดความรุนแรงจากอุทกภัยไม่ว่าจะเป็นการลดความเสียหายทางด้านทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย สัตว์เลี้ยง พื้นที่การเกษตรและชีวิตของมนุษย์รวมถึงการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมหลักจากการเกิดภัยพิบัติ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการป้องกัน พื้นที่ฟูช่วยเหลือและวางแผนพัฒนาท้องถิ่นจากภัยพิบัติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

2. เพื่อเปรียบเทียบการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และตำบลที่อาศัยอยู่

3. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

สมมุติฐานของการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของประชาชนจากอุทกภัย ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการตั้งสมมุติฐานการวิจัย ดังนี้

1. การปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวมอยู่ในระดับมาก
2. ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และตำบลที่อาศัยอยู่ มีพฤติกรรมการปรับตัวจากการเกิดอุทกภัยที่แตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยผู้ดำเนินการวิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยต่อการเกิดอุทกภัยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตามกรอบแนวคิดของเบอร์ตันและเคตส์ (Burton and Kates, 1964 : 200) ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้

- 1.1 การยอมรับความสูญเสีย (Accept losses)
- 1.2 การลดความสูญเสีย (Reduce losses)
- 1.3 การแสวงหาทางเลือกใหม่ (Choose change)

2. ขอบเขตด้านประชากร

2.1 ประชากร คือ หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยง อุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 12,197 ครัวเรือน (สำนักงานท้องถิ่น อำเภอโกสุมพิสัย.2556:6)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยง อุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 387 ครัวเรือน โดยใช้วิธีการคำนวณกลุ่มตัวอย่างของทาโรยามานะ (Yamane. 1973 : 727) และการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) และการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) ด้วยวิธีการจับสลาก

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 387 ครัวเรือน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มีระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ระหว่างเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2557

5. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

5.1 ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ได้แก่คุณลักษณะส่วนบุคคลของประชาชน ในเขตพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำแนกเป็น

5.1.1 เพศ

5.1.2 อายุ

5.1.3 ระดับการศึกษา

5.1.4 อาชีพ

5.1.5 รายได้

5.1.6 ตำบลที่อาศัยอยู่

5.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ การปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยง อุทกภัยต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตามแนวคิดของ เบอร์ตันและเคตส์ (Burton and Kates.1964:200) 3 ด้าน ได้แก่

5.2.1 ด้านการยอมรับความสูญเสีย (Accept losses)

5.2.2 ด้านการลดความสูญเสีย (Reduce losses)

5.2.3 ด้านการแสวงหาทางเลือกใหม่ (Choose change)

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประชาชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยจากอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่เสี่ยงภัย (Risk area) หมายถึง บริเวณที่มีโอกาสเกิดภัยจากอุทกภัยได้ โดยการประเมินและวิเคราะห์ความเสี่ยงของสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดมหาสารคาม ในเขต อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

การปรับตัว หมายถึง การแสดงพฤติกรรมของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยจากอุทกภัยจังหวัดมหาสารคามหลังจากเกิดอุทกภัยในการบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัย โดยการแสดงพฤติกรรม การยอมรับความสูญเสีย การลดความสูญเสียและการเลือกการเปลี่ยนแปลง ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ด้าน คือ

1. การยอมรับความสูญเสีย หมายถึง ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยจากอุทกภัยยอมรับอุทกภัยที่เกิดขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจหรือข้อจำกัดทางด้านพื้นที่หรือปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้ต้องอยู่ในพื้นที่ภัยพิบัติ แต่อาจจะมีกลไกทางสังคมบางอย่างมาทดแทนสิ่งที่ประชาชนต้องสูญเสียไป

2. การลดความสูญเสีย หมายถึง วิธีการป้องกันและบรรเทาความรุนแรงภัยจากอุทกภัยของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยจากอุทกภัยจังหวัดมหาสารคาม

3. การแสวงหาทางเลือกใหม่ หมายถึง การหาทางเลือกใหม่ของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยจากอุทกภัยจังหวัดมหาสารคาม เพื่อป้องกันหรือลดและบรรเทาความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนการใช้ (change in use) เช่นการเปลี่ยนจากการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่เกษตรแบบชลประทาน การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและการเปลี่ยนสถานที่ (change in location) โดยจะอยู่ในรูปของการอพยพเคลื่อนย้ายอย่างถาวรไปยังสถานที่แห่งใหม่ เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่อง การปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยต่อการเกิดอุทกภัยในเขตพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จะทำให้ทราบถึงทราบถึงการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัย อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อการเกิดอุทกภัย ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถนำไปเป็นแนวทางประกอบการวางแผนการฝึกอบรม ให้ความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยของจังหวัดมหาสารคาม หรือจังหวัดใกล้เคียงที่มีสภาพแวดล้อมคล้ายคลึงกัน ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาเป็นนโยบายและมาตรการต่างๆ เพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่ประชาชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY